

iz mnogih mjesta pod kontrolom bosanskih Hrvata, o čemu, zbog ograničenog prostora, ne možemo detaljno raspravljati.

To je samo mali dio primjera i dokaza planskog, sistematskog i organiziranog pristupa ratu Srbije i srpskih snaga u Bosni i Hercegovini, a djelomično i Hrvatske i hrvatskih snaga u BiH, protiv ove države i njenog, prije svega, bošnjačkog stanovništva, koji su takve radnje pripremali i zajedno realizirali, i time počinili ratni zločin i genocid.

م. آلاغا درويشيفيتش

تهجير البوشناكيين وإبعادهم من سنة

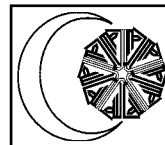
١٩٩٢ إلى سنة ١٩٩٥ كعنصر التطهير العرقي

يرجع أول إبعاد وتهجير الشعوب إلى فترة تهجير اليهود من مصر القديمة وفلسطين والإمبراطوريات و السلالات الملكية الأخرى حتى فترة الإبادة الكاملة لهذا الشعب في ألمانيا خلال الحرب العالمية الثانية. بالإضافة إلى اليهود كانت الشعوب الأخرى تهاجر مثل العجر والأرمنيين والفلسطينيين والأكراد والشيشان وفي الوقت الأخير بجانب شعوب البلقان بعض الشعوب في إفريقيا (دارفور) وعدد كبير من الشعوب الأخرى. وهناك تهجيرات الشعوب المسماة بالتهجيرات الإنسانية المتفق عليها مثل تهجير الهنود والفلسطينيين والصرب والكروات خلال الحرب الأخيرة في البلقان. وقد أصابت المصيبة الشبيهة بالبوشناكيين في البوسنة والمهرسك في نهاية القرن العشرين أو بالأصح من سنة ١٩٩٢ إلى سنة ١٩٩٥.

By Mr Alaga Dervisevic

MIGRATION AND DEPORTATION OF BOSNIAKS FROM 1992 UNTIL 1995, AS AN ELEMENT OF GENOCIDE

First deportations and migrations of peoples dated from as early as the time of migration of Jews from ancient Egypt, Palestine and other monarchies and dynasties to the Holocaust of this people in Germany during the Second WW. Beside Jews, the other peoples, like Gypsies, Jermenians, Palestinians, Kurds, Chechens, and, lately, along with the Balkan peoples, some peoples in Africa (Darfur) and many others, were migrating as well. There are, also, so-called humane and agreed migrations of peoples such as the migration of Indies and Pakistanis, then Serbs and Croats, in the last war in Balkans. Such a fate came upon Bosniaks in Bosnia-Herzegovina at the end of 20th century, more precisely from 1992 until 1995.

pogledi

prof. dr. mehmed kico

o teškoćama u prevođenju

Uvodne napomene

Kao umna djelatnost, prevođenje znači prenošenje neke jezičke sadržine, ili nekoga jezičkog materijala, iz jednoga jezika u drugi. Kad se jezička sadržina, ili jezički materijal, iz jednog jezika u drugi prenose govorom, takvo prenošenje naziva se usmenoprevođenjem. Usmenoprevođenjem može biti konsektivno, kad prevodilac čeka da interpretira ono što govornik govori, ali tek nakon što izgovori jednu ili više rečenica. Međutim, ako prevodilac, bili putem telefonske linije, ili glasom tišim od govornikovoga, stojeći pored njega, govor prenosi slijedeći ga tako što kasni najviše koliko traje izgovaranje pola rečenice, takvo prenošenje naziva se simultanim prevođenjem. Kad se usmeno prenosi s pisanog teksta, ili iz unaprijed pripremljenoga (i napisanoga) govora, na neki drugi jezik, takav postupak naziva se prevođenjem na viđeno.¹

Pošto se u sklopu usmenog prevođenja udovoljava samo trenutnim zahtjevima komuniciranja, nesumnjivo značajnije od njega jeste pismeno prevođenje, koje svoje tragove ostavlja za buduća vremena i tako vrši funkciju komunikacijskog povezivanja različitih vremena i epoha.

Budući da su filozofija i nauka o jeziku uporno zanemarivale tu, za njih, nesumnjivo značajnu umnu operaciju koja se zasniva na potrebi za komuniciranjem a ostvaruje se putem jezika,

¹ George Mounin, 'Ilm al-luġa wa al-tarġama, Prijevod: A mad Zakariyyā Ibrāhīm, Al-Maġlis al-a'lā li al- aqāfa, Al-Qāhira, 2002., str. 61.

prevođenjem su se prevodioci dugo vremena bavili sami, bez pomoći drugih. Međutim, sav njihov napor može se sažeti u zapažanja značaja za komparativna istraživanja književne produkcije. Iako se radilo o mnoštvu zapažanja, stavova i podataka, oni su bili uopćenoga karaktera, a akteri su ih iznosili i dopunjavali prenoseći ih stoljećima sa starijih na mlađe. Slobodno se može reći da se iz toga svega dao izvući samo vrijedan zbir uputstava za praktično bavljenje prevodilačkim poslom.

Nosioci uloge educiranja u prevođenju iz ranijih su radova uzimali savjete i uputstva za svoje različite metode. Praktično obučavanje u prevođenju podsticalo je nastanak, uglavnom, pedagoških radova, a autori su sabirali i razrađivali ono šta su svojevremeno o prevođenju rekli: Horacije, Ciceron, Kvintilijan, Katul, Sveti Jeronim, Dante, Etienne Dolet, Chateaubriand, Madame de Stael, Goethe, Andre Gide i drugi.

Budući da su ti radovi pisani za potrebe educiranja prevodilaca, ili u svrhe komparativnog izučavanja književnosti, u njima su sasvim netaknuta ostala suštinska pitanja koja se tiču funkcije prevođenja u životu zajednice i zajednica u dodirima. Nije se raspravljalo o tome da li je prevođenje moguće ili nije, te da li je važniji estetski lijep ili pouzdan prijevod. Nije tražen ni odgovor na pitanja: je li prevođenje umijeće ili nauka i: da li je bolje da prevođenje obavlja slobodan pisac ili obrazovan profesor jezika!?

Pažnje vrijedan broj radova o prevođenju pojavio se nešto prije polovine pete decenije 20. stoljeća. Veoma raznorodni, ti radovi bili su zasnovani na primjeni različitih metodologija i iz okrilja različitih naučnih grana, a naročito književne teorije i književne kritike. Nakon njih, slijedili su lingvistički radovi. Iako je analiza prevođenja u njima vršena na osnovama novih naučnih saznanja, prevodioci ni do danas gotovo ništa od dobijenih rezultata nisu u praksi prihvatili.

Broj radova o prevođenju znatno se povećao u posljednjih dvadesetak godina, ali i među njima ima radova koji mogu pedagoški educirati prevodioce osjetno više nego elaborata koji mogu poslužiti kao uvod u epistemološke studije prevođenja kao jedne moderne naučne grane.

Istovremeno je procvat doživljavalo prevodilačko zanimanje praćeno osnivanjem instituta simultanoga i konsekutivnog

prevođenja u mnogim evropskim kulturnim centrima, kao što su: Hajdelberg, Ženeva, Beč, Napulj, Milano, Pariz i drugi. Odmah je slijedilo osnivanje lokalnih prevodilačkih udruženja i formiranje međunarodnoga prevodilačkog saveza, gdje su izdavana stručna glasila, godišnjaci i zbornici radova. Sve skupa plodove je davalo u vidu objavljivanja radova o prevođenju u kojima su razmjenjivana iskustva sticana u prevodilačkoj djelatnosti tokom proteklih vremena.

Lingvisti i prevođenje

Dok su autori radova o prevođenju, mahom praktičari u struci, uglavnom ponavljali zapažanja ranijih autoriteta, rijetki su dostizali razinu istraživača prodornog pogleda, kao što je bio Edmond Cary. U oblasti strogoga naučnog i preciznoga tehničkog prevođenja, pojavili su se R. W. Jumpelt, R. K. Mignard – Bielorusseva i Jean Herbert, koji su imali zapažena predavanja na simpozijima – po značaju naročito je zapamćen Treći međunarodni simpozij o prevođenju održan u Badgodesbergu (1959. godine), značajan po tome što je u radu okupio nekoliko stotina učesnika.

Početak druge polovine 20. stoljeća vrijeme je u kojem se za prevođenje počinju zanimati lingvisti. Oni svoje uključivanje u razmatranja prevođenja započinju s pobudama vezanim uz nastojanja da se prevedu svete knjige, tada podstrekavana naročito u Sjedinjenim Američkim Državama. Uključuju se i odgovarajući na administrativne potrebe dvojezičkih sredina kao što su kanadska, belgijska, čehoslovačka i druge, zatim s pobudama vezanim za potrebe da se prevode književnosti različitih naroda okupljene u jednoj višejezičkoj administrativnoj cjelini, kao što su bili Sovjetski savez, Jugoslavija i dr. Uključivali su se dobrim dijelom i zbog pojavljivanja mašinskog prevođenja, koje je na samom početku urodilo produkcijom tako obimnom da se ono nametnulo kao problem dostojan naučnog zanimanja istaknutih nosilaca nauke o jeziku. Neki lingvisti su odlučno krenuli da mašinsko prevođenje naučno osvjetle, iako ono, kako je već naznačeno, nikad nije uvažilo rezultate teorijskih razmatranja prevođenja kao umne djelatnosti.

Uprkos tome, pogledom u suprotnom pravcu mogu se naći dokazi da su leksikoni mašinskog prevođenja korišteni u analizi

nekih krupnih problema s kojima se nauka o jeziku suočila prilikom razmatranja teškoća u komuniciranju na različitim jezicima. Mogućnosti praktičnog prenošenja i primjene određenih stabilnih sintaksičkih modela u različitim jezicima putem memorisanja u računarima dale su podsticaje transformacionoj gramatici u Sjedinjenim Američkim Državama, koja se s naročitom pažnjom i znatnim uspjehom bavi jezičkim univerzalijama, na temelju kojih bi se, prema njenim naučavanjima, mogao uspostaviti jedinstven zajednički jezik.²

Povoljna atmosfera koja je vladala u spomenutim sredinama, oplodila je radove s čijim vrijednostima se raniji radovi ne mogu ni usporediti. Umjesto nesistematizovanih pogleda i stavova nabacanih u ranijim radovima prevodilaca, lingvistički radovi čitaocu jasan put ka lakšem razumijevanju složenih pitanja vezanih za prevođenje otvaraju putem razrade u pravcu traženja logičkih rješenja.

A. V. Fjodorov objavljuje cjelovitu studiju o principima i tehnikama raznih vrsta prevođenja, govoreći o njima daleko više sa stanovišta nauke o jeziku negoli sa stanovišta književnog stila, što se u Sovjetskom savezu u pristupu problemu smatralo prvijencem.³ Iako se javlja neznatno kasnije, Eugen A. Nida smatra se prvim akterom koji je ukupnim djelom⁴ u teorijskom pristupu ostvaruje čvrstu spregu između nauke o jeziku i prevođenja. Pogleda o prevođenju temeljene na dvadesetpetogodišnjem iskustvu, on iznosi u vidu izlaganja koja ujedno predstavljaju i sažete uvide u tokove i domete nauke o jeziku u Sjedinjenim Američkim Državama. J. P. Vinay i J. Darbelnet pak prvi u prevođenje uvode metod koji se zasniva na udovoljavanju naučavanjima savremene lingvistike. Njihovo

² Transformaciona gramatika je jedan od najnovijih pravaca nauke o jeziku u Sjedinjenim Američkim Državama. Proistekla je iz učenja logičara pozitivista Rudolfa Carnapa (rođen 1891.) i Edmunda Husserla (rođen 1859.) i Ernesta Cassirera (1874-1945.), a do najviše razine razrađena je u djelu Noama Chomskog (Pogledati njegovo djelo Gramatika i um, u izdanju Nolita (Beograd, 1972.). Ona praktično sprovodi prenošenje generisanih obrazaca – po tome se naziva i generativnom gramatikom - zasnovanih na apstraktnim specifičnostima rečenica koje zapravo predstavljaju lanac generisanih simbola, a krajnji cilj joj je konstruisanje metajezika, čija bi primjena omogućila da se razvoj svih jezika usmjeri u istom pravcu.

³ A. V. Fjodorov, Vvedenie v teoriju perevoda, Moskva, 1958.

⁴ Pažnju prije svih privlače radovi: E. A. Nida, Toward a Science of Translation, Leiden, 1964.; E. A. Nida, Principles of Correspondence, London, 1964.

zajedničko djelo⁵ posebno osvjetljava kvalitativne modalitete prevođenja, gdje spada: korištenje posuđenica koje se ne prevode, već se doslovno preuzimaju ili adaptiraju; doslovno prevođenje; opisno prenošenje, koje podrazumijeva prevođenje i prenošenje dio po dio; potpuno adaptiranje, u sklopu kojeg se ista poruka u drugu kulturu prenosi nešto drugačijim sredstvima, preizražavanje jednakovrijednosti i preuzimanje citata.⁶

Slobodno se može reći da navedena djela, uistinu, prevođenje uvode u okvire nauke o jeziku, ili u prevođenje uvode naučnu analizu. Međutim, iako je učestvovanje lingvista u razmatranju prevođenja pružilo korisne rezultate, ono nije uspjelo otkloniti niz teškoća vezanih za prevođenje koje proistječu iz specifičnih odlika datog jezika i sa svojim nepredvidivostima su često nezamislive. Uprkos činjenici što nauka o jeziku nije uspjela otkloniti mnogobrojne teškoće, ona ima zasluga u identifikovanju, opisivanju i defnisanju teškoća, kao i u iznalaženju mogućnosti da se one ublaže.

Međutim, sve kad bi se dalo pretpostaviti da nauka o jeziku može otkriti sve tajne iz kojih proistječu teškoće prevođenja, ona prevodiocima ne daje čarobni štapić, već ih priprema da uporno vode računa kako ne bi prevodili rutinski, već pažljivo i uredno. Usto, ona prevodiocima pruža mogućnost da precizno i pouzdano analiziraju pozadinu u kojoj je nastao izvorni tekst. Više nego što ih uči praktičnome prevodilačkom radu, nauka o jeziku akteru obogaćuje opću kulturu i produbljuje mu uvide u jezike među kojima posreduje svojim radom.

Koliko god bio stručno osposobljen, uvježban i nadaren, prevodilac se neizbježno nađe pred makar nekom teškoćom prilikom obavljanja svog posla. Nema prevodioca koji ponekad ne pita, ili u literaturi ne traži podatke, o onom što ne zna. Ovo tim prije što i poneka autorova misao u izvornom tekstu na stranom jeziku ostaje nejasna, ili je akter nije najbolje izrazio. Ako prijevod nije jasan, čitalac i u takvim slučajevima okrivljuje samo prevodioca. Zato je prevodilac dužan pronalaziti put do jasnog tumačenja onog što prevodi i slijediti ga kako bi bio siguran da će misao preizražena prijevodom biti jasna.

⁵ J. P. Vinay – J. Darbelnet, *Stilistique Comparee du Francais et de l'Anglais – Methode de Traduction*, Paris, 1958.

⁶ Usporediti: G. Mounin, op. cit., str. 55.

Teškoće u prevođenju svojstvene svjetonazoru

Sa žaljenjem ističemo da ne možemo o svim teškoćama prevođenja govoriti s obzirom na sve nivoe jezičkog preizražavanja, već ćemo, uglavnom, govoriti o onima s kojim se prevodilac najčešće susreće dok nastoji da riječima iz jezika izvora iznađe što sličnije jednakovrijednosti u jeziku cilju.

U pogledu osvjetljavanja teškoća vezanih za prevođenje pojavio se najveći broj radova koji govore o bogatstvu ili siromaštvu naziva u različitim jezicima za određene pojmove. Iako se ni ovakve teškoće ne smiju potcijeniti, mnogo ozbiljnije teškoće pojavljuju se u prilikama kad se prevođenjem prenosi iz kulture u neku manje srodnu kluturu, negoli kad se prevodi iz jezika koji pripada istoj ili srodnoj kulturi kojom je obuhvaćen i jezik na koji se prevodi. Suvišno je i pretpostaviti koliko je engleski naziv *house* (kuća) u prevođenju na evropske jezike lakše prenijeti negoli, npr., naziv za kućicu od leda (iglu) kod Eskima, ili naziv za vitki piramidalni šator kod američkih indijanaca (*vigvam*), koji označavaju objekte za obitavanje u specifičnim klimatskim uvjetima, svojstvene specifičnom načinu vezivanja za mjesto boravka.

Još teže je u drugi jezik prenijeti nazive za apstraktne pojmove. Iako bi se u prvi mah moglo pomisliti da su pogledi na svijet konkretni koliko i apstraktni, po tome što su neodvojivi od socijalnih prilika i prožeti životnom praksom, za apstraktne pojmove se slobodno može reći da, više nego nazivi za konkretne stvari, u sklopu jezika odražavaju specifičan svjetonazor.⁷ U sklopu praktikanja načela nekog vjerovanja ima pojmova i naziva koje je teško čak i opisno približiti razumijevanju sljedbenika druge vjere.

Teškoće jezičke naravi

Mnogo je veći broj raznovrsnih teškoća koje proistječu iz samog jezika, jer gotovo svaki jezik ima sebi specifičan način imenovanja. To veoma uvjerljivo mogu ilustrovati različiti precizni

⁷ Jedan od najistaknutijih lingvisti 19. stoljeća, Nijemac Wilhelm von Humboldt, jezik je definisao kao izraz unutrašnjeg stanja duha (*Geistausdruck*) baštinka, iz kojega se može prepoznavati određeni pogled na svijet (*Weltanschauung*). Više o Humboldt u njegovom učenju: Milka Ivić, *Pravci u lingvistici*, Treće izdanje, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1975., str. 38-41.

nazivi raznih perioda i pojava u proizvodnji i preradi mliječnih proizvoda čiji je ukupan zbir daleko veći u sredinama gdje se oni proizvode nego li u sredinama u kojim se samo troše kao gotov proizvod.⁸

Posebnu vrstu jezičkih teškoća u prevođenju predstavljaju pojave koje proizlaze iz gramatičkih i sintaksičkih specifičnosti, za koje se može reći da su gotovo nepredvidive.⁹ U svrhe potkrepljivanja navodimo primjer korištenja u arapskom jeziku participa aktivnoga umjesto glagolskog oblika prezenta u funkciji imenskog predikata rečenice. Umjesto: "Huwa yanam" = "On spava", u arapskom jeziku može se reći: "On je onaj koji spava" = "Huwa nā'im". Kad se pridjev koristi u funkciji imenskog predikata, u arapskom ga sa subjektom ne povezuje odgovarajući izvedeni oblik pomoćnoga glagola biti, već te odnose izražava određenost subjekta i neodređenost predikata, kao u primjeru: "Al-Walad kaslān" = "Dječak je lijen". U njemačkom jeziku, npr., pridjev u funkciji predikata ne razlikuje rodove, pa će pridjev *faul* (lijen) zadržati oblik muškog roda i kad je u funkciji predikata subjektu ženskog roda: "Ona je lijen(a)" = "Sie ist faul".

Jednu vrstu jezičkih teškoća može uzrokovati činjenica da neka riječ u jednom jeziku, pored općega, može imati posebno značenje, a u drugom jeziku ima ekvivalent samo u općem značenju, kao što naspram riječi *larynx*, u grčkom, u našem jeziku riječ *grlo*, pored primarnog značenja tjelesnog organa, može označavati i stoku.

Teškoća se može ogledati i u rijetkoj zastupljenosti neke riječi u optičaju, tako što je iz upotrebe potisnuta usljed prestanka potrebe da se i dalje koristi u označavanju, kao što je slučaj, npr., s nazivima nekih dijelova pribora koji se koristio uz ognjište, ili pribora za obavljanje poslova koje su moderni uvjeti života potisnuli iz prakse.

Posebnu vrstu teškoća može predstavljati veći broj različitih značenja jedne iste riječi upotrebljene u različitim kontekstima. Takva pojava može se ogledati u davanju nekoj staroj riječi nekoga novog značenja u odgovarajućim prilikama, s tim što se ista riječ, kad zatreba, koristi i s historijskim konotacijama, kao što je, npr., riječ *megdan*.

⁸ Vidjeti: G. Mounin, op. cit., str. 57.

⁹ Ibid., str. 58.

Nekome ko prevodi pisani tekst s našeg jezika, teškoće mogu predstavljati riječi koje se pišu istim slovima, a imaju mnogovrsna različita značenja, kao u primjerima: kosa linija, nepočešljana kosa, naoštrena kosa, šumovita kosa iznad sela, te i u primjerima: duga raskošnih boja, duga gladna godina, veći dio duga itd.

Teškoće svojstvene stilu i kontekstu

Posebnu vrstu jezičkih teškoća u prevođenju predstavlja specifično stilsko izražavanje. Zasluga nauke o jeziku u području stilskog izražavanja sastoji se u otklanjanju straha pred takvim teškoćama. Njene zasluge ne sastoje se u tome što uvjerava da su teškoće jednostavne, već zato što nudi različite načine i sredstva da se te teškoće prevladaju.

Ne zanemarujući značaj jezika na koji se prevodi, nauka o jeziku ispravan odnos prema nepoznanicama stila preporučuje tako što ih identifikuje, definiše i preporučuje jedno od jezičkih sredstava kojim se u prijevodu mogu preizraziti tako da ništa ne ostane neprevedeno ma kako teško bilo nešto prevesti. Kad bi se načelno dalo pretpostaviti da ne može biti pouzdanog prijevoda nekoga poetskog djela, budući da se ne mogu istovremeno ispoštovati značenja riječi, rime, metrika, dikcija, naravi glasova i drugo, to bi značilo da je nemoguć prijevod i najvećih književnih ostvarenja. Posljedično, to bi značilo da niko osim onih koji su na grčkom čitali Homerovu poeziju, ili na francuskom Mallarmeovu poeziju, na italijanskom Danteovu Božanstvenu komediju, ništa ne bi znao o vrijednostima ovih književnih velikana.

Specijalisti u nekim oblastima znaju iskoristiti i neku veoma zastupljenu riječ s obuhvatnim značenjem i u nekom novom kontekstu odrediti joj sasvim posebno značenje, kao u primjeru riječi mjera sa značenjem odredba. Nebrojene su riječi kojima kontekst može pridružiti neko novo značenje.

Treba zamisliti kakve teškoće nebaštiniku našeg jezika, dok s njega prevodi pisani tekst, mogu pričinjavati oblici koji veoma različitim riječima u izvedenim modalitetima dobijenim kroz mnogobrojne fonetske, padežne i sintaksičke promjene daju veoma slične, a ponekad i istovjetne, oblike. Teško je i zamisliti kakve teškoće nebaštiniku nekog jezika zadaju novi kvaliteti koje značenjima glagolskih osnova daju različiti prijedlozi i sufixi, što je posebno svojstveno arapskom jeziku.

U svakom slučaju, kad se radi o jezičkim teškoćama, one su u svemu, što se tiče samog oblika i strukture riječi, jednostavnije nego razlike koje se tiču značenja riječi s obzirom na različitost konteksta.

U rješavanju teškoća koje proizlaze iz različitosti konteksta nije dovoljno znanje gramatike datoga stranog jezika i vješto korištenje rječnika, već je neophodno i dugotrajno iskustvo o značenjima riječi iz stalnog optičaja u različitim kontekstima, a iskustvo se stječe samo dugotrajnom praksom uz uvježban osjećaj za pravac kojim se pri tome treba kretati. Prevodicu može dobro koristiti i proučavanje iskustava onih koji su mu u tom poslu prethodili.

Teškoće svojstvene različitosti konteksta na relaciji između kulture i jezika

Teškoće u prevođenju koje se na osnovama iskustva najteže prevladavaju proistječu iz razlike u svjetonazoru specifičnom baštinicima različitih jezika. Prema uvjerenjima modernih lingvista, pogotovo semantičara, baštinici svakog jezika svijet oko sebe dijele prema opažanjima specifičnim izražavanju u svom jeziku. Oni stvari oko sebe gledaju iz specifičnog ugla, u sklopu vlastite podjele osjetilnog svijeta, na osnovu čega izvode specifična poimanja. Od prevodioca to zahtijeva da sličnosti što odgovornije, strpljivo, iznalazi ako želi pronaći istinske jednakovrijednosti. Međutim, jednakovrijednost se ponekad nužno ostvaruje kroz samjeravanje u sklopu u kojem se značenje neke pojedine riječi ne može sasvim izjednačiti sa značenjem samo jedne riječi iz drugog jezika, već se za to traži približan opis pomoću više riječi.

Dakle, jednakovrijednost se nekad ostvaruje u značenjima većeg broja riječi, a to može zadavati veoma velike teškoće. Ako se značenje jedne riječi u jednom jeziku definiše prema jednoj konkretnoj stvari, ili određenoj pojavi, u drugom jeziku se ne mora definisati prema istim odrednicama, već je moguće da se predvidi definisanje prema sličnim ili sasvim drugačijim odrednicama.

S obzirom na podjelu označavanja opažanja iz svijeta oko sebe, različitost, dakle, znači razlikovanje preciznih značenja na relaciji između dva jezika, svejedno koliko ih mi poistovjećivali

i povezivali. Imenica građevina u našem jeziku, npr., može značiti ne samo isto što i imenica zgrada već i isto što i izgradnja, a konvencionalno može značiti i nauku vezanu za izgradnju, da i ne govorimo kako se može poistovjeđivati sa specijalističkom djelatnošću u građevinarstvu, odnosno s projektovanjem, s kojim neki poistovjeđuju arhitekturu. Kad se u obzir uzmu imenice kojim se izražavaju značenja svih po obliku, načinu izgradnje i namjeni sličnih objekata,¹⁰ kroz njihova suoznačavajuća preplitanja, treba pretpostaviti kakvo se mnoštvo imenica može proizvesti u samjeravanjima izraza iz dva jezika dovedena u dodir putem prevođenja. Opravdano je predvidjeti da se može raditi o desetinama imenica koje imaju sinonimne ili saoznačavajuće odnose.

Nema sumnje da više sklonosti ka uočavanju i izražavanju razlika zahtijevaju nazivi kojima se ukazuje na karakter, osobine ili društveni status neke osobe. Uzmemo li za primjer naziv jadnik, jako bi se oduljilo da navodimo situacije u kojima se on koristi i s denotativnim, a kamoli sa svim mogućim konotativnim, pejorativnim, metaforičnim i prenesenim značenjima.

Ako su razlike u imenicama koje izražavaju saoznačavajuće odnose tako razgranate i brojne u označavanju konkretnih stvari, treba tek zamisliti kako brojne one mogu biti kad se radi o apstraktnim pojmovima, budući da zajednički utisci o opipljivim stvarima, nesumnjivo, mogu biti mnogo ujednačeniji od zajedničkih pretpostavki o pojedinačnim predstavama u apstraktnim pojmovima.

Uprkos svemu istaknutom, ne može se reći da se značenje riječi uvijek određuje kontekstom, jer ima i situacija koje zahtijevaju stabilnije utvrđeno značenje, posebno kad se radi o stručnim izrazima u nekim naučnim oblastima i radnim zanimanjima.

Nazivi za apstraktne pojmove davnog porijekla, koji se tiču razumijevanja i iskustava iz ljudskog života uopće, kao što su, npr., ljubav, mržnja, bračni život, razdvojenost, bolest, liječenje, smrt i život, u svim jezicima i zajednicama su ujednačeniji od drugih i spadaju u onaj zbir riječi čiju je jednakovrijednost u

¹⁰ Navodimo samo primjere onih naziva koji se u naše vrijeme u svakodnevnom životu najviše koriste: kuća, koliba, baraka, ućerica, potleušica vila, dvorac, prizemnica, spratnica, višespratnica, vikendica, stan, pored kojih ima još veliki niz saoznačavajućih riječi.

drugim jezicima najlakše pronaći. Čim se dođe u poziciju da se operiše s nazivima za osjećanja, otvara se mogućnost pojavljivanja većeg broja saoznačavajućih naziva. Ako se radi o dubljim ličnim osjećanjima, njihov broj naziva je znatno veći.

Kad se radi o nazivima za apstraktne pojmove novijeg porijekla, oni gotovo ravnomjerno zahvataju glagole, imenice i pridjeve. Dosta su zastupljeni u novinskim i naučnim tekstovima, a predstavljaju veoma ozbiljne teškoće. Mnogi u novije vrijeme postaju dio svakodnevnoga govora određenih krugova, dio načina razmišljanja pripadnika tih krugova, dok povremenim sagovornicima izvan užega kruga predstavljaju prepreku u komuniciranju.

O mogućnosti i nemogućnosti prevođenja

Kad se radi o mogućnosti ili nemogućnosti prevođenja, s pravom se može reći da se o tome u novije vrijeme mnogo raspravljalo. Skloni uvjerenju da je neponovljivo pjesničko nadahnuće koje se javlja u imaginaciji a izražava se jezikom, neki pjesnici su tvrdili da je prevođenje nemoguće. Neki su za prijevod rekli da pruža mogućnost posmatranja "naličja" umjesto "lica" nekoga umjetničkog djela.

Za razliku od onih koji su u stavovima isključivali mogućnost prevođenja, veći je broj onih koji su prevođenje odobravali. Nalazeći dokaz u izvrsnim Goetheovim prijevodima nekih književnih bisera s orijentalnih jezika, neki spisatelji su prevođenje ocijenili kao "jednu od najvažnijih djelatnosti u sveukupnosti čovjekova djelovanja u svijetu".¹¹

Budući da nema mjesta pitanju je li prevođenje moguće ili nije, bolje je tražiti rješenje kako što bolje prevoditi!? Prema teoriji komunikacije i informacije, savršenog prenošenja poruke nema ni unutar jednog jezika, gdje prevođenje nije ni potrebno. Savršenog prenošenja nema čak i kad se obavijest doslovno ponavlja, zato što se u svakoj novoj prilici radi o nečemu drugačijem: drugačijoj situaciji, drugačijem primaocu, drugačijem kontekstu ili nečemu drugom. Zato prevodiočeva sposobnost da se približi izvorno odaslanom obavijesti presudno određuje razinu upješenosti prevođenja. Prevodiocu pri tome na raspolaganju,

¹¹ Pogledati: Vladimir Ivir, Teorija i tehnika prevođenja, Novi Sad, 1985., str. 46-47.

prije svega, stoje kvalitativni modaliteti prevođenja na koje su ukazali J. P. Vinay i J. Darbelnet u naprijed navedenom djelu, koje sada želimo izložiti na primjerima.

Posuđenice iz drugih jezika uzimaju se da označe ono što u zatečenoj situaciji ne postoji u kulturi jezika primaoca, kao što je slučaj s preuzimanjem njemačke riječi *Autostrade* (*autostrada*).

Vremenom se slične posuđene riječi u mnogim slučajevima djelimično adaptiraju, kao što kod nas pokazuje primjer riječi *autoput*, sastavljene iz strane riječi *auto* i domaće riječi *put*, da bi se njome, istovjetno posuđenici *autostrada*, označio put rezervisan za saobraćaj motornih vozila.

Doslovno prevođenje, odnosno prevođenje riječ za riječ, poželjno je i veoma zastupljeno, a moguće je u većoj mjeri prilikom prenošenja među srodnim jezicima obuhvaćenim jednom kulturom, daleko više nego kad se posreduje među nesrodnim jezicima.

Radi udovoljavanja duhu jezika cilja, nekad je poželjna izmjena reda riječi (*transposition*), kao kad se u prevođenju arapskih tekstova na evropske jezike umjesto predikata na prvom mjestu, najčešće rezervisanom za glagol u arapskoj rečenici, u prijevodu na tu poziciju stavlja subjekat.

Stilsko modifikovanje svojstveno je veoma vještima prevodiocima kakvi, umjesto doslovnog prijevoda nekih izraza koji bi primaocu bili sasvim jasni, pružaju izraze snažnijega stilskog naboja, kao u primjeru prijevoda arapske rečenice: "*Asqa ahum ġami'an*", što znači: "Sve ih je oborio", a s ciljem ostavljanja snažnijeg utiska može se prevesti: "Poobarao ih je sve do jednoga."

Izrazi svojstveni duhu nekog jezika, koji se nazivaju idiomima, u drugi jezik se često prenose tako što se zamjenjuju ekvivalentima sačinjenim od nešto drugačijih riječi koje obrazuju veoma slično značenje, kao kad se npr. arapska fraza: "*Lā ġadīd ta t al-šams*" (ništa novo nema pod suncem) prevede: "Sve je isto kako je i bilo."

Opisno adaptiranje jeste način prenošenja putem kojeg se poruka u drugi jezik prenosi nešto drugačijim sredstvima, u različitim kontekstima na sasvim različite načine.

Zanimljivo je da arabisti i arapski lingvisti dio navedenih modaliteta prevođenja ubrajaju među stvaralačke principe kojim

su baštinici arapskog jezika, nakon dolaska islama, nove riječi u arapski jezik, prilikom susreta s drugim jezicima iz kulturnoga i geografskog okruženja, uključivali i tako dopunjavali njegovu leksiku. Iz modaliteta prevođenja koji nalaze mjesto među primjenjivanim principima u procesima dopunjavanja arapske leksike, Teufik Muftić navodi figurativnu upotrebu (*al-mağāz*), prihvatanje tuđih riječi (*al-isti'āra*) i opisno adaptiranje (*al-iqtibās*).¹² Ibrāhīm Anīs, jedan od najistaknutijih modernih lingvista, tvrdi da su među stvaralačkim principima obogaćivanja arapske leksike iz reda kvalitativnih modaliteta prevođenja bili prisutni posuđivanje (*al-iqtirā*) i djelimično adaptiranje (*al-naht*).¹³

Zaključak

Prenošenje jezičke sadržine, ili materijala, iz jednog jezika u drugi, naziva se usmenim prevođenjem. Takvo prevođenje može biti konsektivno ili simultano. Usmeno prenošenje s pisanog teksta, ili iz unaprijed pripremljenoga govora, na neki drugi jezik, naziva se prevođenjem na viđeno.

Pošto se usmenim prevođenjem udovoljava trenutnim zahtjevima komuniciranja, značajnije od njega jeste pismeno prevođenje, koje svoje tragove ostavlja za buduća vremena i tako vrši funkciju povezivanja različitih epoha.

Budući da je nauka o jeziku uporno zanemarivala prevođenje, prevodioci su se dugo vremena sami, bez pomoći drugih, bavili pratećim problemima. Najveći doprinos nauke o jeziku u razmatranju prevođenja sastoji se u tome što ukazuje na njegov društveni i povijesni značaj, te što nastoji odgovoriti na najvažnija pitanja vezana za prevođenje.

Umjesto odgovora na pitanje da li je prevođenje moguće ili nije, bolje je tražiti odgovor na pitanje šta i kako treba prevoditi?! Ako se u vidu ima činjenica da savršenog prenošenja poruke nema čak ni u sklopu komuniciranja na istom jeziku, razumljivo je što se u procesu prevođenja pojavljuje niz teškoća.

Pored niza teškoća koje izvire iz naravi jezika, neke proizlaze iz različitosti kultura i pogleda na svijet. Zato se od prevodioca,

¹² Teufik Muftić, *Gramatika arapskog jezika*, Ljiljan, Sarajevo, 1998., str. 10-13.

¹³ Ibrāhīm Anīs, *uruq tanimya al-alfā fī al-luġa, Ma ba'al-Nah a al-ġadīda, Al-Qāhira*, 1967., u cijelosti je posvećeno načinima obogaćivanja arapske leksike.

uz dobro znanje jezika izvora i jezika cilja, u prevladavanju pratećih teškoća, zahtijeva i dobro poznavanje kulture iz koje prevodi.

Pošto se najveći dio teškoća tiče naravi jezika, pored dobrog znanja jezika izvora i jezika cilja, prevodilac treba znati primjenjivati i kvalitativne modalitete prevođenja, zahvaljujući kojima će lakše stići do zadovoljavajućeg stepena uspješnosti prijevoda. Time će on, uz značajnu ulogu izraženu u posredovanju između dva jezika ili dvije kulture, istovremeno davati aktivan doprinos obogaćivanju leksike vlastitog jezika i vlastite kulture.

Međutim, sve kad bi maksimalno ovladao vještinom prevođenja i osposobio se u prevladavanju svih teškoća prevođenja, prevodilac sebi ne smije dopustiti da prevodi rutinski, već mora voditi računa da u svakom trenutku i sve dijelove radnog materijala prevodi pažljivo i uredno.

Samo ako ispunjava sve uvjete koje pred njega postavlja moderna nauka o jeziku, prevodilac se svojim radom valjano uključuje u "jednu od najvažnijih djelatnosti" ljudskoga uma u sveukupnom komuniciranju pojedinaca i grupa u sklopu ljudske zajednice.

أ.د. محمد كيتسو

عن صعوبات الترجمة

بدلاً من محاولة الإجابة على السؤال هل الترجمة ممكنة أو مستحيلة من المفضل أن نحاول الإجابة على السؤال كيف نترجم؟ بجانب صعوبات الترجمة الناتجة من طبيعة اللغة هناك صعوبات ناتجة من اختلافات الثقافات. إضافة إلى معرفة المترجم الجيدة للغة يقتضى منه في التغلب على الصعوبات أن يعرف الثقافة التي يترجم منها معرفة جيدة. بناء على أن الصعوبات تتعلق بطبيعة اللغة فعلى المترجم معرفة تطبيق طرق الترجمة الجيدة التي نصل بواسطتها إلى الترجمة الناجحة. ويجب على المترجم أن لا يسمح لنفسه بترجمة روتينية بل يجب عليه أن يهتم بأن يترجم في كل لحظة بعناية وبانتظام.

By Prof Dr Mehmed Kico

ABOUT DIFFICULTIES IN TRANSLATIONS

Instead of asking oneself whether translation is possible or not, one should ask how to translate. Besides the difficulties that arise from a very nature of language, some of them come as a result of cultural differences. In addition to good knowledge of a language, a translator should have a good knowledge of the culture from which he or she translates. Since the difficulties concern, mainly, the nature of language, a translator should know how to use different modalities of translation, which makes it easier to achieve a successful translation. A translator should not allow himself to conduct a translation in a routine way, instead, he should make sure that, at any time of this process, he translates carefully and accurately.